

גירושין, סירוב גט והסכם למניעתו: עובדות מהשטח

בחודש טבת תש"ס התפרסם "קול קורא" לרבנים, שיצא מאת אחד-עשר ראשי ישיבה ורבני "ישיבה אוניברסיטה" בניו יורק. הוא מובא בזאת בתרגום¹.

קול קורא לחבר הרבנים ולתלמידינו

העשורים האחרונים ראו עליה משמעותית במספר הגירושין בתוך הקהילה היהודית האורתודוקסית. במרבית המצבים הללו, בני הזוג מתנהגים בהתאם להלכה היהודית ודואגים למסירה ולקבלה נכונה של הגט. ברם, בכל שנה ישנה צבירה של מקרים נוספים שבהם המצב לא כך.

אנו ערים בכאב לבעיות שעמן מתמודדים יחידים בקהילתנו אשר כבולים לנישואין לא רצויים. ניתן היה למנוע הרבה מבעיות אלו לו היה הזוג חותם על הסכם קדם נישואין תקף הלכתית ומשפטית בעת נישואיהם. אנו מדרבנים, איפה, את כל מסדרי הקידושין ליעץ ולעודד זוגות נישאים לחתום על הסכם שכזה.

השימוש הגובר בהסכמי קדם נישואין הינו צעד קריטי בטיהור קהילתנו מהבעיה המעיקה של עגונות התקופה המודרנית ולאפשר לאנשים ולנשים להתחתן שנית ללא הגבלה. באמצעות עידוד התנהגות הלכתית ראויה בעת קדושי הנישואין וגם בעת פקיעת הנישואין, אנו נמחיש "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום" – כל דרכי התורה הינן מלאות שלום.

רב נורמן לס, רב זבולון חרלפ, רב הרשל שכטר, רב משה דוד טנדלר, רב מרדכי וויליג, רב יוסף בלאו, רב מיכאל רוזנצוויג, רב יעקב נויברגר, רב יונתן סאקס, רב מאיר גולדוויכט ורב ג'רמי ווידר

ראשי ישיבה ישיבת רבנו יצחק אלחנן ישיבה אוניברסיטה

דצמבר 1999

טבת תש"ס

אותם רבנים פנו לחבריהם בקריאה לטפל בעוד מועד בבעיית סירוב הגט, המרבה להופיע דווקא בקהילות האורתודוקסיות בארה"ב. הם הצהירו שהם מרגישים את הכאב של היחידים בקהילותיהם שהינם מסורבי/מסורבות גט. הרבנים האיצו בכל חבריהם מסדרי הקידושין ליעץ לזוגות נישאים ולעודדם לחתום על הסכם קדם נישואין למניעת סירוב גט.

בעצם, רבני ישראל בארץ ומחוצה לה, יודעים מזה שנים רבות שבכוחו של הסכם קדם נישואין המנוסח בהתאם להלכה², לצמצם את מספר מקרי סירוב הגט³. ברם, בל נשלה את עצמנו שבעיית סירוב הגט

* המאמר הופיע לראשונה בכתב העת צהר (20), טבת תשס"ה.

* ד"ר רחל לבמור, טוענת רבנית, הינה המנהלת של הפרויקט למניעת עגונות וסירוב גט ב"ישראל הצעיר" בישראל והסוכנות היהודית.

¹ ראה המקור באנגלית: "A Message to Our Rabbinic Colleagues and Students--קול קורא לחבר הרבנים

ולתלמידינו", <http://www.theprenup.org/pdf/YU%20Roshei%20Yeshiva%20Prenup%20Letter.pdf>

פורסם בעיתון The Jewish Press בתאריך 25/2/2000, עמ' 28;

"Chained Women Could Have Used Prenuptial Pacts", Forward, Feb. 25, 2000.

² הסכם אחד חשוב המיועד לשימוש בארה"ב הוא הסכם קדם הנישואין של ה-Rabbinical Council of America.

הסכם זה הובא בפני כמה מגדולי הדיינים על ידי הרב מרדכי וויליג בחודש שבט תשנ"ב. הרבנים, מישראל ומח"ל, אשר הביעו את הסכמתם בחתימה על נוסח ההסכם, היו (בסדר אלף-בית): הרב זלמן נחמיה גולדברג,

קיימת בגולה בלבד. נכון הוא שהבעיה החריפה בחו"ל מופיעה דווקא בקהילה האורתודוקסית, כיוון שבקהילה הזאת כמובן עורכים קידושין כדת משה וישראל והקידושין תופסים. בני קהילות יהודיות אחרות נישאים בנישואין אזרחיים ללא חופה וקידושין. מאידך גיסא, במדינת ישראל כל היהודים הנישאים לפי רשם הנישואין נציג המדינה, נישאים כדת משה וישראל. בכל המקרים שנישואין אלו עלו על שרטון, אחד מבני הזוג עלול למצוא את עצמו/ה במצב של סרבנות גט.

א. המצב המשפטי במדינת ישראל

בעיה סמויה במהלך סכסוך גירושין היא נקודת המפגש בין בית הדין הרבני לבית המשפט האזרחי במדינת ישראל. חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין) תשי"ג-1953, מעניק סמכות בלעדית לבתי הדין הרבניים בענייני גירושין של יהודים אזרחי המדינה או תושביה⁴. כלומר, על פי החוק האזרחי, לבית משפט אזרחי אין סמכות לדון בגירושין או בנישואין. רק בית דין רבני, על פי הדין הדתי, הוא היכול להכריע בפקיעת נישואין. כמו כן החוק מורה כי נישואין וגירושין של יהודים בישראל ייערכו על פי דין תורה. בכך מקבל החוק, בין היתר, את האמור במשנה: "אינו דומה האיש המגרש לאשה המתגרשת... והאיש אינו מוציא אלא לרצונו" (יבמות קיב, ב). במקרה והאיש גירש את האשה מחמת כפייה שלא כדין הגט נקרא "גט

הרב עובדיה יוסף, הרב יצחק ליבעס, הרב חיים ג' צימבליסט והרב גדליה דוב שווארץ. ביוני 1993 התקבלה ההחלטה באסיפת ה-RCA, לדרוש מזוגות הנישאים לחתום על ההסכם. ההחלטה שוב התקבלה כעבור שנה. כעבור שש שנים וחצי, בחודש דצמבר 1999, התפרסם ה"קול קורא" לרבנים ותלמידיהם, על ידי אותם ראשי ישיבה של ישיבה אוניברסיטה, להחתים זוגות על ההסכם. ראה *The Prenuptial Agreement, Halakhic, Legal and Pastoral Considerations*, (ed. B. Herring & K. Auman), New Jersey 1996, p. 19.

³ הרעיון העקרוני שעליו מבוסס הסכם קדם נישואין, כבר קבל את אשורו של הרב משה פיינשטיין במכתב תשובה לרב יחיאל יצחק פאר בתאריך כ"ג חשון תש"ם. הרב פאר פרסם את התשובה פעמיים בעתונות היהודית האמריקאית. כמו כן פורסם המכתב באגרות משה, אה"ע, חלק ד, סי' קז: "בענין להוסיף בשטר התנאים שאם יבואו לידי פירוד לא יעכב מלית גט פטורין. כ"ג חשון תש"ם לכבוד ידידי מחו" הרה"ג מוה"ר יחיאל יצחק פאר שליט"א, ר"מ דרך איתן אחדשה"ט. בדבר שאלת כתייה אם נכון להוסיף בשטר התנאים לשון כזה: אם אחרי הנישואין יבואו לידי פירוד, ח"ו, אז הבעל לא יעכב מלית גט פטורין והאשה לא תסרב לקבלו, כאשר כך יצוה הב"ד פלוני ע"כ. ועל ידי הוספה זו יכריחו הערכאות שיצייתו שני הצדדים להב"ד. הוספת דבר זה מותר והגט לא יהיה גט מעושה. גם יש תועלת להצילה מכבלי העיגון. אבל טוב שיראה את החתן והכלה ויכירם היטב אם יש לחוש מצד טבעם שתנאי כזה יגרום למחלוקת ומריבות ביניהם ח"ו. והנני ידידו, משה פיינשטיין."

(ראוי לציין שהשו"ת כפי שמופיעה באגר' משה כנראה עברה עריכה וישנן שנויים מטקסט המכתב המקורי. צלום שלו נמצא ביד. במעמד אחר נפרט את ההבדלים ומשמעותם.)

בחורף תשמ"ד, ועדה של הסתדרות הרבנים דאמריקה (Rabbinical Council of America) הגישה את הצעתה להסכם קדם נישואין. מנהיג היהדות האורתודוקסית-מודרנית, הרב יוסף דב סולובייצ'ק, הביע את הסכמתו להסכם. עובדה זו דווחה במאמר אשר הופיע ב-Hamevaser, עיתון הסטודנטים של המחלקה ללימודי יהדות בישיבה אוניברסיטה, כשבראש אותו מוסד עמד הרב סולובייצ'ק.

בתשובת הרב יעקב בצלאל זולטי בנושא זה לרב אבנר וייס מריברדייל, ניו יורק, מכ"ז תשרי תשמ"ז, הרב זולטי הסכים להצעה של חיוב הבעל במזונות מדין מעוכבת להנשא מחמתו כאשר הם פרודים אזרחית. מענין לצטט את שורותיה האחרונות של התשובה: "...כי זה נתון לגדולי תורה באמריקה הנוגע להם להלכה ולמעשה, וביחוד זה נתון לדעת ידידי גאון ישראל ותפארתו מריה דאתרא של יבשת אמריקה, הגאון האדיר מרן ר' משה פיינשטיין שליט"א, וכאשר יגזור הוא כן יקום." זאת אומרת שהרב זולטי קיבל את קביעתו של הרב פיינשטיין. התשובה בשלמותה מובאת בספר של

Shlomo Riskin, *Women and Jewish Divorce: The Rebellious Wife, the Agunah and the Right of Women to Initiate Divorce in Jewish Law. A Halakhic Solution.*, New Jersey 5788/1989.

התשובת המקורית במלואה ובחתימת הרב זולטי מופיעה בספרי: רחל לבמור, מנעי עניך מדמעה: הסכמי קדם-נישואין למניעת סירוב גט, הוצ' אריאל-מפעלי תורה ומועצת רבני ישראל הצעיר, ירושלים תשס"ט, עמ' 274.

⁴ חוק שיפוט בתי-דין רבניים (נישואין וגירושין) תשי"ג-1953 סעיף 1.

מעושה" ודינו שהוא פסול⁵. ההשלכות של גט מעושה שהוא פסול הן הרות אסון – גילוי עריות וממזרות. כלומר, בבואה לתבוע גירושין מבן זוגה, יד האשה על התחנתונה. גם לגבר, היום, לא קל לתבוע גירושין מאשתו; וזאת בעקבות חרם דרבנו גרשום⁶. איסור ריבוי נשים על פי חדר"ג התקבל כתקנת הרבנות הראשית במדינת ישראל בכינוס הרבנים הארצי בשנת תש"י "מפני דרכי שלום ושלום בית בישראל"⁷. יוצא, אפוא, שבמדינת ישראל של היום, אף צד מבני הזוג אינו יכול להתגרש בעל כרחו/ה.

לרוב, אם כן, גירושין חייבים להיעשות מתוך הסכמת הצדדים, ובפני כל אחד מהם עומד המכשול של הסכמת הצד השני. ברם, בפני האיש, המכשול הוא מדרבנן, כאשר לגבי האשה המכשול הוא דאורייתא. הבדל מהותי נוסף בין מצבו של האיש מסורב הגט לאשה מסורבת הגט הוא השעון הביולוגי של האשה. מסורבת גט מנועה מלהקים משפחה חדשה וחלוף שנות הפוריות מעיק עליה. מצד שני, איש מסורב גט מרשה לעצמו ביתר קלות להקים משפחה חדשה מחוץ למסגרת הנישואין, בתנאי שבת זוגו החדשה פנויה ולא נשואה. ילדים אשר ייוולדו להם יהיו כשרים ואינם ממזרים. האשה מסורבת הגט לא תרשה לעצמה לנהוג כך, ולו מפני שילדיה מגבר זה יהיו ממזרים. מעבר לכך, שנות הפוריות של הגבר ממושכות יותר, ואף קל לו יותר לוותר על הבאת עוד ילדים לעולם.

כאמור, החוק החילוני מעניק סמכות בלעדית לבתי הדין הרבניים לדון בעניני נישואין וגירושין על פי הדין הדתי. בכל זאת, בעניינים מסויימים כגון חלוקת הרכוש ומשמורת ילדים, קיימת סמכות מקבילה בשתי הערכאות-הרבנית והאזרחית. מכאן נובע "מרוץ הסמכויות". כל צד ממחר לתבוע בערכאה שהוא מצפה כי תטיב עמו, וכל הקודם זוכה. זאת אומרת, התביעה שהוגשה ראשונה מקנה את סמכות הדיון לאותו בית משפט או בית דין שבה הוגשה.

"מרוץ הסמכויות" בעניני גירושין הינו ייחודי למדינת ישראל מכל מדינות המערב. קל מאוד להבין איך מצב משפטי זה מגביר את המתח בין בני זוג המסוכסכים ממילא. יתר על כן, מצב זה גורם לחשדנות ואי-אימון בן הזוג. זוג אשר יחסייהם קצת מעורערים, גם אם הסכימו ביניהם ללכת לטיפול זוגי, לא יבטחו אחד בשני. כל צד עלול לחשוב שבן זוגו פועל מאחורי גבו בכדי להקנות סמכות לערכאה מסוימת, אף שלכאורה כעת הם פועלים מתוך הסכמה. ברור שבנסיבות אלו קשה מאד לשקם נישואין. יוצא, אפוא, שהחוק במדינת ישראל מציב מכשול בין בני זוג המנסים להגיע לשלום בית ומוסיף שמן למדורת היחסים המעורערים.

ההבדלים בין שתי המערכות מתבטאים בצורה קונקרטית באמצעות פסקי הדין של שתי הערכאות, וגם מבטאים שתי אסכולות שונות של השקפות עולם. דוגמה אחת היא חלוקת הרכוש שהצטבר במהלך הנישואין כאשר הנישואין הגיעו לקצם. על פי חוק יחסי ממון בין בני זוג, תשל"ג-1973, עם פקיעת הנישואין עקב גירושין או עקב מותו של בן הזוג, זכאי כל אחד מבני הזוג למחצית שווים של כלל נכסי בני הזוג אשר רכשו במהלך הנישואין (למעט כמה סוגי נכסים המפורטים בחוק). לעומת זאת, הכלל בהלכה הוא "מה שקנתה אשה קנה בעלה"⁸. התחשבות בעקרונות שונים אלו מביאה לתוצאות מעשיות שונות בחלוקת הרכוש. וכן, מודעות למצב הזה מביאה למרוץ הסמכויות הנזכרת.

בעניני מזונות, שיעור המזונות הנפסק בבתי הדין הרבניים נמוך יותר, בדרך כלל, מן המקובל בפסיקת בתי המשפט⁹. מצד שני, במזונות ילדים בית דין רבני יטיל את נטל האחריות לפרנסת הילדים על כתפי אבי

⁵ רמב"ם, הל' גירושין פרק ב.

⁶ שולחן ערוך ורמ"א אה"ע א, י. על מנת שלא להשאיר פרצה בתקנה זו הוא גם אסר גרושין על כרחיה של האשה, עיין שו"ע אה"ע קט, ושו"ת חתם סופר, חלק אה"ע א'. בעקבות האיסור על רבוי נשים, ללא אסור נגד גירושין האשה בעל כרחיה, ברצות האיש אשה נוספת הוא היה מגרש את הראשונה.

בשו"ת הרא"ש כלל מב, הסביר הרא"ש את חרם דרבנו גרשום בכך שבא "להשוות" כח האשה לכח הגבר. כמו שהאיש אינו מוציא אלא לרצונו, כך האשה אינה מתגרשת אלא לרצונה". עיין אברהם גרוסמן, חכמי אשכנז הראשונים, ירושלים תשמ"א ואליםלך וסטרייך, מסע בין מסורות, ירושלים תשס"ב.

⁷ הרבנות הראשית לישראל, תקנות קבועות לגדרי אישות בישראל, שבט תש"י.

⁸ נזיר כד, ב; סנהדרין עא, א; גיטין עז, א; שולחן ערוך חו"מ לג, ג.

⁹ אריאל רוזן-צבי, "הלכת ה'כריכה' ומ'מרוץ הסמכויות' והשפעתם על המשפחה ודיני המשפחה", עיוני משפט יד (1) (אפריל 1989), עמ' 67-99.

הילדים¹⁰, כאשר בית משפט אזרחי יבחן את יכולת ההשתכרות של שני ההורים ויפסוק בהתאם. גם נקודה זו מוסיפה דלק למרוץ.

מעבר לעימות בין שתי המערכות, קיימת בעיה מהותית בתוך החוק האזרחי עצמו. בעיה זו נעוצה בעצם יישום החוק וביצוע חלוקת הרכוש בזמן פקיעת הנישואין. לפי המשמעות הפשוטה של חוק יחסי ממון בין בני זוג, תשל"ג-1973 זמן פקיעת הנישואין הוא בגירושין או במותו של אחד מבני הזוג. ברם, אם אחד הצדדים מסרב להתגרש, הנישואין אינם פוקעים וחלוקת הרכוש אינה מתבצעת. בן זוג אחד יכול למצוא את עצמו או את עצמה מחוץ לבית בחוסר כול וללא יכולת להתבסס במקום מגורים חלופי כיוון שעדיין לא נותק הקשר הרכושי בינו לבין בן זוגו. יתר על כן, מצב בלתי אפשרי זה יכול להוות תמריץ נוסף כשלעצמו לבן הזוג הסרבן להמשיך בסירובו, ובכך להקשות בתחום נוסף על הצד המבקש את הגירושין.

ב. תיאור המצב בשטח

קרוב לאחד מכל שלושה זוגות מתגרש במדינת ישראל של ימינו¹¹. בשנת 2003 התגרשו 9,249 זוגות יהודיים בבתי הדין הרבניים בישראל¹². ככלל, בשנים האחרונות ישנה עלייה שנתית במספר המתגרשים¹³. יחד עם העלייה במספר הזוגות שהם בדרך לגירושין, עולה גם מספר המקרים של "סירוב גט", או בכינוי הרווח: "עגונות"¹⁴. למושג "מסורבת גט" מספר הגדרות, התלויות כמובן במי הוא המגדיר. ההגדרה הצרה ביותר היא זו: מסורבת גט היא אשה שבעלה חויב על ידי בית הדין בפסק דינו לגרש אותה, ובעלה בכל זאת לא גירשה. המצב הזה הוא ללא ספק מצב שבו האשה מסורבת גט. ברם, לארגוני הנשים הגדרה שונה¹⁵. לדעתם, בכל סירוב של איש לגרש את אשתו המבקשת גירושין, אפילו כשאינו לכך התייחסות מצד בית הדין, או במקרה שהבעל כורך את הסכמתו לגירושין בתנאים שונים, האשה נחשבת למסורבת גט. כריכת הסכמת האיש בתנאים גורמת לכך שהנשים נאלצות (אם בהתחלת הדרך ואם לאחר שנים של מאבק בבית הדין) לוותר על זכויותיהן בכדי לפייס את האיש שיסכים לגרשן¹⁶. פעמים רבות, התניית התנאים היא העמדת פנים גרידא. במקרה כזה, לאחר ויתור האשה בהתאם לתנאים אלו, היא ובית הדין מגלים שהאיש עדיין מסרב לגרש. על פי הערכת ארגון נעמ"ת, ישנן אלפי נשים מסורבות גט. ברוב המוחלט של תיקי הגירושין שבהם תבעה האשה את האיש, זמן רב עובר עד אשר אשה נכנסת לסיווג "מסורבת גט" על פי ההגדרה הצרה של בתי הדין. לפי ממצאים אשר עובדו בהנהלת בתי הדין בחודש ספטמבר 2003, זמן ההמתנה לקבלת פסק דין לחיוב גט או לכפייה¹⁷ נע בין שנתיים לבין תקופה של שבע שנים¹⁸! כלומר, יכול להיות מצב שאיש שנתבע לגירושין מצהיר על כוונותיו מיידית שלא לגרש את אשתו, ובכל זאת האשה נאלצת להמתין שנים עד להכרעת בית הדין, בכדי להיחשב מסורבת גט על פי ההגדרה הצרה. וכן בתיקים נוספים בית הדין אף פעם אינו מגיע להכרעה כזאת, למרות חלוף השנים¹⁹. יתר על כן, בתיקים שכבר פסק בית הדין חיוב לגרש, נוצר מצב משפטי מיוחד. כאמור, לפי ההגדרה הצרה אשה נחשבת למסורבת גט כאשר האיש מסרב לגרש אותה לאחר שתבעה אותו בגירושין ובית הדין נעתר לבקשתה. נוצר מצב משונה בתביעה הזאת של האשה: היא הביאה את תביעתה בפני בית הדין; אותו

¹⁰ בהתאם לשולחן ערוך אה"ע סי' ע.

¹¹ מעריב, הארץ, הצפה 25.1.2000.

¹² אליהו בן דהן, מנהל בתי הדין הרבניים, בהודעה לעיתונות: 19.1.2004.

¹³ בשנת 2002 נפתחו 8775 תיקי גירושין, שהיא ירידה קלה במספר בהשוואה לשנים קודמות. מנהל בתי הדין הרבניים הסביר את הירידה הזאת במצב הכלכלי הקשה. אנשים חוששים ליכולת עצמאות כלכלית במצב המשק הנוכחי, ולכן נמנעים מלפרק את התא המשפחתי.

¹⁴ כפי שראינו לעיל הרב משה פינשטיין עשה שמוש במונח עגונה במובן של מסורבת גט.

¹⁵ "נקודות לדיון לקראת דיון בנושא הטיפול הכלל-מערכתי בגירושין בני הזוג", מרכז מחקר ומידע של הכנסת, הוגש לוועדה לקידום מעמד האשה, 6 ביוני 2004.

¹⁶ התניית תנאים יכולה להתבטא בענייני ממון, בבעלות על דירה משותפת, בגובה מזונות ילדים, בהחזקת ילדים או בעצם בכל עניין העולה על רוח הסרבן. פעמים אין אפילו התניית תנאים, אלא יש סירוב פשוט לגרש.

¹⁷ להסבר לגבי רמת חומרת החלטות בתי הדין ראה עזרא בצרי, "גט מעושה", שנתון המשפט העברי טז-יז (תש"ן-תשנ"א), עמ' 535-553.

¹⁸ על פי נתונים שנמסרו בתשובה לשאלתה לקואליציית 'עיקר' מאת הנהלת בתי הדין, יולי 2003.

¹⁹ יש לציין שבעשור האחרון חלה התפתחות חיובית משמעותית במערכת בתי הדין הרבניים הממלכתיים במדינת ישראל בהתרת עגונות ממש (שבעליהן נעלמו) וכן בתחום המנהלתי. ברם, הדיון כאן מתמקד בדיון המהותי ובכוח של הבעל לסרב לגרש.

הרכב דיינים הכריע לטובת התובעת; הנתבע מסרב למלא אחר פסיקת הדין, ולבית הדין אין כוח לאכוף את פסיקתו²⁰ ואינו יכול להוציא את החלטתו לפועל וכך לסיים את קשר הנישואין בין בני הזוג²¹!

ג. הערכת המצב

רבים הם המכשולים בדרך לגירושין מכובדים. נסכם אחדים מהם אשר "מובנים" בתוך המערכת המשפטית/הלכתית בימינו²²:

1. יד התובעת/על התחונה – לבן הזוג הנתבע בגירושין יש הכוח לסרב. כוח האיש בנקודה זו גדול מכוח האשה. האיש יכול להוציא כוח זה אל הפועל על ידי סירוב פשוט, או על ידי דרישות מוגזמות כדי להביאו לרצות לתת את הגט. במקרה זה תצטרך תובעת הגירושין "לקנות" את גיטה.
2. מירוץ הסמכויות – בן הזוג אשר יצליח לתבוע ראשונה בערכאה שבה הוא בחר ולהקנות לה סמכות – "ניצח". באותו הזמן ירגיש השני שיש חוסר צדק בפסיקת אותה ערכאה. המירוץ במהותו מעודד אי-הסכמה וגירושין ללא כבוד.
3. הדרישה להעברת סמכות לבית הדין הרבני – הדרישה לביטול התביעות בענייני הילדים והרכוש בבית המשפט והעברתן לסמכות הבלעדית של בית הדין יכולה לבוא מתוך בית הדין עצמו, או כדרישת האיש הנתבע המעוניין לנטרל קלף מיקוח של האשה. בין כך ובין כך, החלטה זו מתנגשת עם הצורך בעיני התובע להפריד בין הדיונים במהות הגירושין, לבין הדיונים בענייני הרכוש והילדים.
4. הכרעות של בית הדין ואכיפתן – במקרה של אי הסכמה בין בני הזוג, ברור שלפחות אחד מביניהם ירגיש נפגע מהחלטת בית הדין. הרגשה זו יכולה להביא את אותו צד "להפגין שרירים" ולהפעיל את הכוח שיש לו, או לחלופין, להיות פגוע/ה. עצם הצורך בהחלטת בית הדין שעל הזוג להתגרש, כאשר אותו בית הדין עצמו אינו יכול ליצור מצב משפטי חדש שבו הנישואים הנדונים באו לקיצם (אלא תלוי ברצון האיש בעיקר), יוצר מצב שבו אחד מבני הזוג חזק יותר מבית הדין, בעוד שבת זוגו נתלית בבית הדין.
5. סחבת – בעיני בני הזוג כל חודש העובר יכול להיות חודש של סיוט בחייהם. בפועל, כאמור, כתוצאה מסרבנות, תיק גירושין יכול להמשך שנים. עיכוב עלול גם להיווצר מתוך כך שבית הדין אינו מוציא החלטה, או לחלופין דוחף את בני הזוג להגיע להסכמה כאשר המשא ומתן אינו מצליח כלל. דחיפה כזאת בדרך כלל מתורגמת ללחץ על האשה ומתארכת עד שהאשה נכנעת ללחץ.
6. לחץ על האיש לגרש – כל ניסיון להשפיע על האיש לגרש עלול להתפרש כ"כפייה" שמביאה ל"גט מעושה".

²⁰ במקרים מסויימים מפעיל בית הדין מספר סעדים נלוים כדי לשכנע את הסרבן לגרש. ברם, לאחר שימוש באותם סעדים בית הדין עלול למצוא את עצמו חסר אונים מול אדם עקשן במיוחד. דוגמה לסעדים אלו היא חוק בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין) התשנ"ה-1995. בסעיף 2 מוסבר שרשאי בית הדין לפגוע בזכויות של איש אשר לא קיים פסק דין לתת גט לאשתו, כגון: לצאת מן הארץ, לקבל דרכון, לקבל רישיון נהיגה, לשמש במשרה על פי דין, להחזיק בחשבון בנק וכו'. לפי סעיף 3 של חוק זה יכול בית הדין (ללא התערבות רשויות נוספות) לצוות בצו הגבלה לכופ אדם במאסר לציית לפסק הדין. אולם, תקופת מאסר הכפייה הכוללת לא תעלה על עשר שנים. כמו כן בית הדין מוסמך להורות לשירות בתי הסוהר להחזיק את האסיר בבידוד (צינוק). חשוב מאד לציין שבדרך כלל עוברות שנים רבות מאד מפתיחת התיק עד שבית דין מצווה על הגבלה כזו, אם בכלל. שנים יקרות נוספות של חיי שני בני הזוג וילדיהם מתבזבזות עד שסעדים אלו מוכיחים את עצמם.

²¹ קשה מאוד לעמוד על המספר המדויק של תיקים כאלה. במאמר מערכת של עו"ד שלום עטלי, "הארגון למען העגונות ומסורבי הגט נגד בית הדין הרבני", סנהדרין: <http://www.sanhedrin.co.il/kavenet/mesura1.htm>, היה ניסיון לבדוק נקודה זו. מה שהתגלה היה שבסוף שנת 1992 לא עלה סך כל מספר תיקי הגירושין שהוגשו, שטרם נמצא להם פתרון, על 8,000. נתון זה אינו מבהיר מהי סיבת אי-הפתרון. ברם, באותו מאמר דווח שמנהל בתי הדין הרבניים, הרב אלי בן דהן, טען שסה"כ מספר העגונות ומעוכבות הגט בישראל לא עלה על 500. במאמר תגובה באותו אתר כתבו אסתר סיוון ורבקה מקייס, הצוות המשפטי של שדולת הנשים בישראל, כי ישנן מסורבות גט רבות שאינן כלולות בנתונים שפורסמו על ידי הנהלת בתי הדין, ומדובר במאות רבות של מסורבות גט.

²² עיין עבודתי: רחל לבמור, "הסכמי קדם-נישואין למניעת סרבנות גט בסוף המאה העשרים", עבודת מחקר לתואר שני במחלקה לתלמוד, אוניברסיטת בר אילן, תשס"א. חלק ניכר ממאמר זה מבוסס על המחקר הנזכר.

ד. תשובה באמצעות הסכם

כתוצאה של המפגש בישראל בין בית הדין הרבני החדש על פי הדין הדתי, לבין בית המשפט האזרחי החדש על פי החוק האזרחי בתחום הנישואין והגירושין של בני זוג, נוצר עימות הטומן בתוכו מספר בעיות מהותיות. אפשרות אחת לנסות ולפתור את הבעיות הנוצרות היא דרך עריכת הסכם קדם-נישואין. לא בעיית סירוב הגט בלבד יכולה למצוא את מקומה בהסכם כזה; יש מקום לנסות ולהתגבר על מגוון הבעיות הנוספות הנוצרות בעימות בין שתי הערכאות המשפטיות של מדינת ישראל. כל זאת תוך כדי שמירה על הכתובה, התא המשפחתי והמסורת בכלל. האתגר הוא לערוך הסכם על ידי אינטגרציה של השקפת החיים המודרנית יחד עם ההלכה, ובזאת ההסכם יהיה תקף בו זמנית מבחינה משפטית ומבחינה הלכתית. כך נעשה בפיתוח ה"הסכם לכבוד הדדי".

- המעין ב"הסכם לכבוד הדדי" ימצא התייחסות ופיתרון לכל אחד מששת ה"מכשולים" הנזכרים לעיל.
1. יד התובע/ת על התחונה – במסגרת ההסכם, הנתבע לגירושין יבין שלטובת עצמו כדאי לו להתגרש תוך התקופה המוגדרת מיום התביעה למימוש ההסכם. הוא ינהל משא ומתן רציני, בצורה מכובדת, ללא יכולת להעמדת תנאים מופרזים, על מנת להגיע לסידור הגט לפני תום התקופה.
 2. מירוץ הסמכויות – לפי הנקבע בהסכם, שתי ערכאות המשפט יפסקו על פי אותם הכללים, ולכן הם עשויים להגיע לאותן ההכרעות, אם בשיקול משפטי ואם בשיקול הלכתי; ולכן לא יהיה טעם להזדרז ולפנות לערכאה מסוימת.
 3. הדרישה להעברת סמכות לבית הדין הרבני – (א) כיון ששני בני הזוג יהיו מעוניינים להגיע להסכמות בענייני הילדים והרכוש על מנת לאפשר גירושין בתוך התקופה הנזכרת, לא תהיה אי-הסכמה או תביעות בבית המשפט או בבית הדין. (ב) אם בכל זאת לא הגיעו בני הזוג להסכמה בעצמם, ההסכם דואג לכך שתהיה הפרדה בין מהות הגירושין, לבין הדיונים בענייני הרכוש והילדים. כל העמדת תנאים לא תילקח בחשבון.
 4. הכרעות של בית הדין ואכיפתן – בחתימה על ההסכם לכבוד הדדי הענקנו לבית הדין כלי הלכתי זמין, שבו יוכל לדאוג לאכיפת המלצתו לגרש.
 5. סחבת – ההסכם קובע לוח זמנים מדויק. אין אפשרות לאף גורם לנקוט בסחבת. הסחבת תפעל כנגד האינטרס של שני בני הזוג.
 6. לחץ על האיש לגרש – המנגנון של מזונות מוגדלים שהתחייב להם האיש (וכן האשה) אינו נחשב ללחץ המביא לגט מעושה. זוהי התחייבות ממונית ללא כל התייחסות להלכות אישות. דאגה רבה הושקעה בעריכת ההסכם בכדי למנוע טענות של "אסמכתא" או "גט מעושה".

המבחן האמיתי של אפקטיביות ההסכם הוא ניהול משא ומתן בשיתוף פעולה לקראת גירושין בצורה מסודרת ומכובדת²³. ההתחייבות הממונית תגרום לצד הנתבע להתעשת. היא תמנע הידרדרות לסחף הרגשות והנקמנות. להערכתנו, מעטים מאוד יהיו המקרים שבהם יהיה לתובע צורך לממש את התחייבות הצד השני בבית הדין או בבית המשפט. במקרים ספורים אלו, יש להניח שהערכאה המשפטית תקיים את ההסכם לפי הוראותיו המפורטות²⁴.

ה"הסכם לכבוד הדדי" מבסס את ההשקפה המודרנית של כבוד הדדי ושותפות מלאה בנישואין, עמוק בתוך ההלכה. במידה וזוג החתום על ההסכם הופך להיות אחד משלושים האחוזים המתגרשים בישראל, בני הזוג יוכלו להתגרש בשקט ובכבוד, על פי הכללים שקבעו לעצמם כאשר האהבה עדיין שררה ביניהם. הם יוכלו להתגרש ללא פגיעות הדדיות, פגיעה עצמית או ח"ו פגיעות בילדיהם המשותפים. כאשר יסיימו בני זוג את תהליך הגירושין, יוכלו המתגרשים להתאושש מגירושין הנעשים בכבוד ובשקט, יוכלו שניהם לבנות חיים חדשים ויוכלו להקים תאים משפחתיים חדשים ובריאים. אם נפתור בעיה חריפה זו של סירוב גט, בעצם נחזק את התא המשפחתי בישראל.

²³ עדיין אין לנו מקרים בישראל של בקשה לגירושין לאחר חתימת ההסכם, ברם הדבר קיים בארה"ב. על פי מכתב אליי מהרב יונה רייס מנהל בית הדין דאמריקא, מתאריך 14/11/2000, הגיעו עד אז לבית דין דאמריקא, שהוא בית הדין של ה-RCA, קרוב לחמישה עשר זוגות אשר חתמו בזמנם על הסכם קדם הנישואין למניעת סירוב גט. כולם התגרשו בהגינות ובשקט. ניתן ללמוד מהניסיון של הרבנות האמריקנית, כיוון שההסכם שם גם מושתת על העיקרון של מזונות מוגדלים.

²⁴ במידה ובית דין אזורי (או לחילופין בית משפט לענייני משפחה) יפסוק משום מה שההסכם אינו תקף, אז ניתן יהיה לערער לבית הדין הגדול.

סוף דבר

מצוי שמסדרי קידושין, או אנשים מן השורה, מוטרדים מעצם הרעיון של ההסכם. הדאגות עלולות להיות מבוססות על הלכה או על השקפה. ישנם השואלים: איך יכול זוג הניגש לברית הנישואין לתת את הדעת על גירושין, האם אין זה מקלקל את היחסים ביניהם? ענה על שאלות אלה הרב חיים דוד הלוי:
שמעתי גם אחרים טוענים נגד הסכמי יחסי ממון בין בני זוג, שזה נראה כאילו בונים ביתם תוך מחשבת גירושין ומיתה. ותמה הנני על טענות אלה, והלא כל הלכות כתובות שבאבן העזר... אין הם אלא הסדר יחסי ממון שבין בני הזוג מכוח הדין, ומה הבדל בין הסדר מכוח הדין לבין הסדר הסכמי... כי ברור ביותר... אם ענייני הממון לא יוסדרו היטב, תשרור חשדנות בין בני הזוג העלולה לערער את חיי הנישואין, כי זה טבעו של עולם... **הכול הוסדר בהלכה לתועלת יציבות חיי הנישואין, למנוע חיכוכים וחשדנות בין בני הזוג, ולהשרות השלום בחייהם.** אלא שכל מה שהסדירו רבותינו בהלכה אינו מחייב כלל את בני הזוג בכל הקשור לממון, **ורשאים הם להסדיר את יחסי הממון ביניהם כרצונם**, והרי זה ממש הסכם יחסי ממון בין בני זוג. ולא זו בלבד שאין זה מנוגד להלכה, אלא שיסודותיו כבר מצויים בהלכה.

(שו"ת מים חיים סי' סג)

נסיים בציטוט של הרב שאר-ישוב כהן, אב בית דין והרב הראשי לחיפה, בתארו את "בעיית הדור":
באזני דייני ישראל עולה לעיתים קרובות שוועתן של נשים, שבעליהן מתעללים בהן לשם נקמנות ומתוך רוע-לב ורשעות ומעכבים אותן מלהתגרש ומלהינשא מחדש כדת משה וישראל ולבנות בית בישראל כדי לשקם הריסות חייהן. אותם בעלים מורדים במצח נחושה בפסקי הדין המחייבים אותם לתת גט לנשותיהן, מערערים עליהם בערכאות שונים, מלעיגים על בתי הדין, וממלאים פיהם שחוק על עלבונם של הנשים.

(כפיית הגט בזמן הזה", תחומין יא, עמ' 195-202)

היוזמה העיקרית להתקדמות לקראת יעד זה של מחיקת דמעות העשוקות והעשוקים נעשית היום על ידי אנשים שומרי תורה ומצוות מן הציבור. כעת הזמן שיוזמה זו תבוא מקרב הרבנים. דווקא רבנים אשר ההלכה היהודית היא בסיס לחייהם, ויחד עם זאת חיים עם הכרה במציאות, חייבים ליישם בפעולותיהם את השקפת הראשון לציון, הרב בקשי דורון:

שכוונת התורה שיהיו הנישואין נישואין בריאים לתועלת האיש והאשה, ולא מוסד הכובל את האיש והאשה. כי יסוד הנישואין הם ההבנה ההדדית והרצון המשותף.

(הגירושין כמצוה בתרי"ג מצוות", תורה שבעל פה כז (תשמ"ו), עמ' עה-פג)

ה"הסכם לכבוד הדדי", שהוא הסכם קדם נישואין למניעת סירוב גט, בא ליישם את כוונת התורה הזאת במשך הנישואין, ובעת הצורך, בפקיעתן.

נשכיל ונלמד מה שרבני ישיבה אוניברסיטה כבר ציינו:

על ידי עידוד התנהגות הלכתית ראויה בעת הנישואין וגם בעת פקיעת הנישואין, נגשים "דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום".